

TEODOR MÜNZ:**Cesta za skutočnosťou bez metafyziky.
S Nietzsche a proti nemu**

Bratislava: Kalligram 2015, 161 s.

Münzovu ostatnú knihu *Cesta za skutočnosťou bez metafyziky. S Nietzsche a proti nemu* môžeme v určitom ohľade považovať za voľné prepracovanie jeho predchádzajúcej knihy *Hľadanie skutočnosti* (2008). Už z názvov obidvoch publikácií je zrejmé, že ich kľúčovou témou je problematika skutočnosti. Autora pritom zaujíma najmä vonkajšia, *nezávislá skutočnosť* a možnosti jej poznávania. Ide teda o tému, ktorá v súčasnosti nepatrí k preferovaným filozofickým témam, ale Münz si priam zakladá na tom, že vo filozofii je „stari-nár“, a preto aj témy, ku ktorým sa v ostatných rokoch svojej tvorby vracia, sú akoby „zastarané“. Dodajme k tomu, že sú skôr obalené vzácnou patinou, ktorá má svoju hodnotu. K riešeniam problémov, ktorým sa autor v práci venoval, si často prizýval mysliteľa, ktorého spomedzi všetkých filozofov obdivuje najviac, ale ktorému aj najčastejšie oponuje: Friedricha Nietzscheho. Je jedným z jeho „osudových autorov“, ktorý v ňom rozvíril celý rad otázok, riešenie ktorých je mnohoraké. Práve táto pluralita odpovedí, na jednej strane upokojujúca, na druhej však provokujúca, bola pre Münza, ako sa nazdávam, impulzom napísať túto knihu a vyjadriť v nej nesúhlas aj so sebou samým, a to vo vzťahu k niektorým tvrdeniam vysloveným v predchádzajúcej knihe. Akoby sa aj on sám naladil na Nietzscheho vlnu uvažovania, bol svojím vlastným kritikom a ponúkal stále novú perspektívu videnia.

V jednom však Münz s Nietzsche zápasí urputne: obhajuje možnosť poznávania nezávislej skutočnosti, a to predovšetkým v ústrednej kapitole práce nazvanej *S Nietzsche a proti nemu*. Nietzsche, ktorý možnosť poznávania odmietal, ba dokonca noetiku ako teóriu poznania „zrušil“, je pre Münza výzvou, na ktorú nemohol nereagovať. A tak nachádzame v knihe množstvo argumentov a protiargumentov na túto tému, cítime napätie, ktoré pociťuje aj sám autor, lebo inak by s Nietzsche *skoncoval* hneď na začiatku. Nerobí to však a do Nietzscheho sa *zahryzáva* raz viac, inokedy menej, občas sa s jeho názormi aj voľnejšie pohráva, ale neopúšťa ho do konca knihy. Poctivo bojuje proti jeho miestami takmer až solipsizmu (vonkajšok je len projekciou môjho ja navonok), ale nie je si celkom načistom, či mu v protiargumentácii stačí. Münz však Nietzscheho aj veľmi uznáva a napríklad *pravdivosti* jeho dvoch prorocíetv o budúcnosti ľudstva na základe vývoja vedy, ktoré sa plnia už dnes, venuje celú poslednú kapitolu pod názvom *Nietzscheho prorocstvo*.

Autor sa v knihe postavil aj proti skeptikom, agnostikom a antimetafyzikom vo všeobecnosti, ktorí, ak aj nepopierajú samu existenciu vonkajšej skutočnosti, tak – podľa Münza – popierajú možnosť jej (hoci aj sprostredkovaného, ale napriek tomu stále adekvátnejšieho) poznávania prejavujúceho sa v jeho histórii. Autor uvádza, že sa uzatvárajú do subjektu a skúmajú len jeho bezprostredné danosti.

Münz sa teda stavia za poznávanie nezávislej skutočnosti sprostredkované našou subjektívnosťou, ktorú prirovnáva k prizme: tá rozkladá biele svetlo na jeho farebné zložky, čím nás však zároveň posúva bližšie k poznaniu podstaty svetla. Blížime sa ku skutočnosti čoraz viac, naše technické úspechy sú čoraz väčšie a autor nevidí dôvod upadať ohľadom jej poznateľnosti ani do skepticizmu, ani do agnosticizmu. Kým teda zástancovia týchto smerov sa uzatvárajú do subjektu, a tým celé poznávanie, bytostne viazané na vonkajší objekt, podkopávajú a robia podľa autora „salto mortale“, autor ho zameriava na objekt a robí tak „salto vitale“ (s. 50-51). Nevracia sa tým však späť k bezprostrednosti naivného realizmu, ale k realizmu sprostredkovanému. V tejto súvislosti sa zmieňuje aj o chápaní metafyziky a svoj postoj považuje za *ne*-metafyzický. Metafyziku vidí totiž iba tam, kde nie je zo strany predpokladaného predmetu poznania nijaká odozva (s. 55). To je prípad teológie, hovorí Münz. Odmieta preto možné námietky, ktoré by sa zakladali na tvrdení, že ak hovoríme iba o sprostredkovanom poznávaní nezávislej skutočnosti, tá zostáva aj neznáma a môžeme tu hovoriť o metafyzike. Podľa neho tu o metafyziku nejde.

K spomínanej nezávislej skutočnosti radí Münz aj našu vnútornú, psychickú a duchovnú skutočnosť, zdôvodňuje, prečo tak uvažuje, a naznačuje, že povedzme psychológia alebo psychoanalýza majú s ňou rovnaké, ak nie ešte väčšie problémy než vedy zamerané na vonkajšiu skutočnosť. Pripomína, že v „histórii poznávania našej vnútornej skutočnosti sa zisťujú pravdy a omyly, aj tu sú kritiky a nové prístupy, aj tu je vývoj, prekonávanie jedného názoru druhým, neúspechy a úspechy, presvedčenie, že k vnútornej nezávislej skutočnosti prenikáme stále viac... Prejavuje sa tu teda všetko, čo aj v histórii poznávania vonkajšej skutočnosti“ (s. 52). Naša subjektívnosť, naše špecifické poznávanie nás samých sa pritom nestráca, no vždy máme noetický odstup od predmetu a nesplývame s ním.

Münz zastáva stanovisko ontologického a noetického monizmu, ktoré mu dovoľuje prijateľne vysvetliť náš vzťah ku skutočnosti v nás i mimo nás, spôsob jej sprostredkovaného poznávania a tvrdiť, že medzi poznávajúcim a nezávislou skutočnosťou nemôže byť a nie je neprekonateľná priepasť. V noetike sa Münz pridŕža takpovediac biologického stanoviska, poukazuje na to, že „poznávanie je nástroj na udržiavanie života“ (s. 54) a že v evolúcii nešlo len o nás ako subjekt, ale aj o objekt, ktorý nás formoval – tak, ako sme ho formovali aj my. V tomto zmysle sme podľa autora len *polovičné* tvory, našu druhú polovicu tvorí svet, v ktorom žijeme. Netvrdí, že je hmotný či duchovný, môže byť, ako hovorí, hoci aj Descartovým zloduchom alebo Hegelovým svetovým duchom. Podstatné je to, že ho poznávam, že na poznávanie som usposobený a sám sa usposobujem a že v ňom vďaka tomu môžem žiť.

Ilustráciou ďalších Münzových noetických názorov sú aj tri zaujímavé kapitoly, ktoré nesú názov *Pravda, Omyl a Skutočnosť a skutočnosti*. Azda najzaujímavejšia z nich je kapitola o pravde. Münz v nej, pochopiteľne, nesúhlasí so starým, aristotelovsko-tomášovským názorom, že pravda je zhoda myslenia so samou vecou. Pravda je podľa neho len dočasná úplná zhoda so skúsenosťou, ktorá je historickou, vyvíjajúcou sa kategóriou. Aj pravdu treba, hovorí autor, aspoň čiastočne zosubjektivizovať. Jeho názory o pravde nakoniec ale ústia do tvrdenia, že konečnou stanicou nášho poznávania nie je pravda, ale nezávislá skutočnosť, ktorú má pravda len sprostredkovať (s. 89). Hovoriť o pravde bez omylu a vice verza autor nedokáže, je presvedčený o ich organickom spojení, o tom, že

pravda sa môže zvrátiť na omyl a naopak, a to v závislosti od časopriestorových podmienok, ku ktorým patrí aj tvorca obidvoch – človek (s. 122).

Autor najskôr pripomína, že omyl bol často zahŕňaný do *nepravdy*, ktorá sa dodnes stavia ako protiklad pravdy. Takýmto spôsobom sa ale omyl strácal a nevenovala sa mu dostatočná pozornosť. Autor omyl filozoficky „rehabilituje“ a ukazuje, že pravda a omyl sa môžu stať partnermi rodiacimi sa jeden z druhého, a to historicky, vývojovo. Podľa autora z celej palety nepravd je ozajstným partnerom pravdy len omyl (s. 122). To má však ďalekosiahle dôsledky. Nielenže každý človek má svoju skúsenosť, takže aj svoju pravdu, ale tie sa aj menia: jedny pravdy sa zomyľňujú a druhé sa z nich tvoria, takže skúsenosť, ako aj pravd a omylov môže byť viac ako ľudí. Vieme to, a preto podľa Münza diskutujeme a hľadáme len jednu, „skutočnú“, „objektívnu“, „stále platnú“ pravdu, čo je nepochybne aj dôsledok toho, že ešte v ňu veríme. Okrem toho ju aj potrebujeme v záujme kolektívneho rozhodovania.

Zaujímavé sú aj historické dôsledky tohto stanoviska. Münz je presvedčený, že každá minulé epocha poznávania a jej pre nás už prekonané, zomylné formy, ako sú mýty, povery, predsudky, ale aj každá filozofia a veda, mali svoju racionalitu a svoje pravdy, z ktorých niektoré dokážeme ešte aj dnes dešifrovať. A je veľkým omylom tvrdiť, že to boli omyly už od začiatku. Bez pravdy nemôže žiť žiadna epocha, nech ju nazýva akokoľvek. Autor to dokladá hodnovernými príkladmi, najmä z dejín biológie.

V tejto súvislosti poznamenávam, že tu autor najviac odporuje Nietzschemu, ktorý celé poznanie pokladá len za omyl a pravdu tiež len za jeho formu. Nesúhlasí s tým, že poznávaním ideme len z jedného omylu do druhého, z menšieho do väčšieho, že „celá poznávaná skutočnosť je pokrytá omylom“ (s. 131), a teda že upadáme.

Názov kapitoly *Skutočnosť a skutočnosti* napovedá, že autor sa v nej zamýšľa nielen nad už definovanou nezávislou skutočnosťou, ale aj nad možnými *inými* skutočnosťami. O aké skutočnosti vlastne ide? Ide o problém zástupných a opisných termínov samotnej skutočnosti, nie však o synonymá, lebo sa vždy s ňou nekryjú. Príkladov autor ponúka celý rad, lebo, ako pripomína, nevie o ničom, čo by sa nedalo previesť na otázku o skutočnosti (s. 137). V hre však zostáva problematika platnosti kritérií, na ktoré sme odkázaní.

Myslím si, že Münzova kniha *Cesta za skutočnosťou bez metafyziky. S Nietzschem a proti nemu* vniesla do našej filozofie viac zaujímavých a doteraz málo pertraktovaných problémov a zaslúži si pozornosť. Nie je až taká *starinárska*, ako si o nej myslí autor. Naopak, čitateľ v nej nájde veľmi veľa podnetov na premýšľanie i šancu otvoriť sa novým pohľadom. Rada by som vyjadrila tiež nádej, že čitatelia budú patriť k tým slobodomyselným duchom, ktorí si nemyslia, že čo je staré, to je zlé, teda k tým, ktorým autor svoju knihu vlastne venoval.

Zlatica Plašienková

Zlatica Plašienková
Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK
Gondova 2
814 99 Bratislava 1
Slovenská republika
e-mail: zlatica.plasienkova@uniba.sk